

Genocid nad Romima: Marionete povijesnih zbivanja

Maja Grubišić |
27. studenoga 2020.

Foto: SRRH "KALI SARA"

Romi su se iz svoje pradomovine Indije počeli iseljavati u 5. stoljeću, a u 9. je zabilježen njihov prvi kontakt s europskim stanovništvom. Na prostor Jugoistočne Europe, dakle i na područje današnje Hrvatske, došli su u 14. stoljeću, a nepovjerenje i oprez s kojim su tada na njih gledali starosjedioci zadržali su se i tijekom kasnijih stoljeća. Oni su se razlikovali svojom tamnijom bojom kože, a zbog svojih su običaja bili smatrani neznanobošcima te divljim narodom kojem nedostaju maniri. Lokalni radnici i kmetovi bili su uvjereni da ih Romi ugrožavaju svojim zanatskim vještinama i radom, dok ih vladari nisu mogli prisiliti da se prilagode postojećem društvenom uređenju. Primjerice, bilo je otežano njihovo upisivanje u registarske i porezne knjige zbog nepostojanja stalnog prebivališta. Iz tog razloga, sa svrhom kontrole, donosili su se brojni antiromski zakoni kojima se ograničavalo njihovo kretanje, bilo im je tako zabranjeno putovati te ih se pokušavalo prisilno naseliti, branilo im se i služenje vlastitim jezikom te odijevanje na "egzotičan" način koji odskače od odijevanja većinskog stanovništva.

U 15. stoljeću, krajem srednjega vijeka, javlja se humanizam, kulturni pokret kojemu je cilj oživljavanje duha antike. Mijenja se svjetonazor pa u središte interesa dolazi čovjek kao individua te se širi učenje da se svi društveni odnosi moraju zasnivati na uvažavanju i toleranciji ljudske prirode s ciljem jedinstva ljudskoga roda. Ipak, ubrzo je do izražaja došao selektivni pristup ovoga razdoblja te se humanistički svjetonazor odnosio samo na katolike i ljude bijele rase. Oni su se, dakle, smatrali nadmoćnijima od pripadnika drugih kultura, pa tako i Roma, a upravo o tome govori János Bársony, mađarski etnolog i istraživač specijaliziran za manjinska pitanja, u svojoj knjizi *Pharrajimos – Sudbina Roma u doba Holokausta: Misaoni svijet restriktivnog humanizma oslonjen na 'kulturnu nadmoć' i 'borbu protiv barbarstva i bezboštva', vjerujući u primitivnost, zaostalost, neciviliziranost porobljenih naroda 'nesposobnih za razvoj', tretirajući ih kao 'kriminalne horde', 'egzotične i nadasve opasne divljake', uspio je uvjeriti sebe u 'ispravnost' svijesti o vlastitoj superiornosti, opravdavajući time legitimnost svojeg prava na ubijanje, pljačku i represiju.*

U takvom okruženju Romi su živjeli od kraja 15. do 19. stoljeća. U rumunjskim kneževinama Vlaškoj i Moldaviji bili su robovi, u Njemačkoj, Saskoj i Pruskoj, bilo im je, pak, zabranjeno trgovati. Muškarce su slali na prisilan rad, žene kažnjavali bičevanjem i žigosanjem, a djecu su odvajali od roditelja. Na njih je bilo dozvoljeno pucati bez ikakvih posljedica ako bi se usprotivili hapšenju. Apsurdnost je otišla toliko daleko da su u gradovima bili organizirani "lovovi na Cigane" čisto radi zabave stanovništva, a za svakog ulovljenog, živog ili mrtvog, dobivala se nagrada. Nakon brojnih antiromskih zakona, vrhunac u Francuskoj dostignut je za vrijeme apsolutizma Luja XIV. koji je naredio hapšenje svih muških pripadnika romskog naroda te njihovo prisilno odvođenje na galije kao robove, dok je žene trebalo učiniti neplodnima, a djecu poslati u sirotišta.

Više od 300 godina progoni i protjerivanja bili su dominantna metoda u borbi vlasti protiv Roma diljem Europe, primjerice u Portugalu, Španjolskoj, Velikoj Britaniji te u ostalim zemljama. No onda, suočeni s neuspjelim pokušajima da sa svojih teritorija zauvijek protjeraju romski narod, vladari od druge polovice 19. stoljeća počeli su tražiti nove metode pomoću kojih bi riješili "Ciganski problem", a jedna od njih bila je asimilacija na temelju ukaza vladara. Kako bi se Rome natjeralo na sjedilački način života, vladarica Habsburške Monarhije Marija

Terezija dodjeljivala im je zemlju te oduzimala konje i kola, a s takvom praksom nastavio je i njezin nasljednik Josip II. Bilo im je zabranjeno služiti se romskim jezikom te se nisu smjeli međusobno ženiti. Djeca su im nasilno oduzimana te smještana u mađarske zemljoradničke obitelji. Takve traumatične prizore odvođenja djece vrlo je živopisno opisala francuska spisateljica Claudia Mayerhofer u svojoj knjizi putopisa *Seoski Cigani: Kultura i povijest gradišćanskih Roma od Prve Republike do danas* objavljenoj 1987. godine: *Toga dana, užasnog za te ljude, dana o kojem oni i danas razmišljaju preplašeni, vojnici su se pojavili u kolima i odveli Ciganima njihovu djecu, od novorođenčadi do mladenaca koji su još uvijek na sebi imali vjenčana odijela. Očaj ovih jadnih ljudi ne može se opisati. Roditelji su se bacali na zemlju ispred vojnika i penjali se po kolima koja su odvozila njihovu djecu. Odgurivali su ih štapovima i kundacima pušaka, a kako nisu mogli pratiti kola koja su odvozila ono što im je bilo najdraže, njihovu malu djecu, mnogi su roditelji istog trena izvršili samoubojstvo. Cigane nisu mogli uvjeriti ni u veliku moralnost koju su propovijedali, niti u korisnost njihovih žrtava.* Pokušaj asimilacije također je proveden i u Španjolskoj i u Njemačkoj, no ni s ovim surovim metodama nije se uspjela uništiti romska kultura niti njihov tradicionalni način života. U cijeloj Europi do potpune asimilacije Roma sa seoskim stanovništvom došlo je jedino na prostoru istočne Ugarske i u Gradišću u Austriji.

Foto: SRRH "KALI SARA"

Položaj Roma u Europi nije bio naročito povoljan ni sredinom 20. stoljeća jer je industrijalizacija, a koja je pridonijela nestanku kolonijalnih carstva, obezvrijedila proizvode njihovih tradicijskih zanata. Velike zajednice Roma počele su se raspadati, rijetki su preuzeli građanski način života, dok je veći broj postao najamna radna snaga, a preostale zajednice potisnute su na društvenu periferiju i prepuštene životarenju. Također, policijski progoni bili su sve učestaliji te se sve češće govorilo o nasljednim romskim kriminalnim sklonostima. Tako je 15 000 do 16 000 Roma, a koliko ih je živjelo na teritoriju Hrvatske tridesetih godina 20. stoljeća, ponovo pretvoreno u gorući problem koji vlasti moraju riješiti.

Uvijek prisutno neprijateljstvo prema romskim susjedima u kasnijim stoljećima dodatno je potencirala medijska propaganda, a upravo o tom utjecaju medija na društvenu scenu Nezavisne Države Hrvatske uoči, za vrijeme te nakon Drugog svjetskog rata govorio je Danijel Vojak, diplomirani povjesničar i profesor povijesti te viši znanstveni asistent na Institutu društvenih znanosti "Ivo Pilar", u svojem predavanju održanom putem interneta 11. studenog ove godine u organizaciji Centra za toleranciju iz Zagreba. Pozivajući se na izvorne novinske članke zaključio je kako su baš mediji bili glavno sredstvo u širenju negative slike o

romskom narodu, a s ciljem nepropitkivanja ispravnosti i nužnosti kasnijih progona, deportacija i likvidacija. Takva praksa bila je prisutna i u ostatku Europe. U članku *Što ćemo napokon s Ciganima*, primjerice, navodi se kako *ti Cigani ubacuju među narod zarazu nepoštenja i zla*, dok drugi članak ističe opasnost koju oni predstavljaju ostalim građanima: *...treba iz hrvatskih sela odstraniti Cigane, koji također već stoljećima hrvatskom seljaku iznuđuju, bilo milom bilo silom, njegovu tešku muku. Ne treba ni govoriti o tome kako hrvatsko selo nije nikad bilo sigurno od tih vječnih putnika...* Snimljeni su, potom, čak i propagandni filmovi koji su prikazivali tobožnju edukacijsku svrhu njihova boravka u logorima poput Jasenovca, a to je kako bi ih se naučilo raditi te “ispravno” živjeti.

Iako su pozitivni primjeri zajedništva između pripadnika romskog i neromskog stanovništva u tom periodu bili u manjini, Vojak se posebno trudio istaknuti ih. Spomenuo je grupicu stanovnika iz Koprivnice koja je nadležnim organima slala pisma s molbama da se pusti određene Rome iz koncentracijskog logora Danica te stanovnike Kutjeva koji su bezuspješno pokušavali spasiti tamošnje Rome slanjem peticije središnjim ustaškim vlastima, a isto je činila i grupica seljaka iz Gunje. Također, svijetli je primjer Jakov Prijavec, zapovjednik Žandarmerijske postaje Sokolovac u Koprivničkom kotaru, koji je u srpnju 1941. godine odbio provesti naredbu o deportaciji Roma.

Da se radilo upravo o istrebljenju naroda na osnovu rasne pripadnosti dokazali su ugledni stručnjaci, poput Donalda Kennricka, Grattana Puxona, Iana Hancocka ili Sir Angusa Frasera, koji su se tijekom života bavili rekonstrukcijom povijesti Roma. Govoreći o uvaženim strukovnjacima, svakako treba istaknuti i neke od naših znanstvenika, već spomenutog Danijela Vojaka i Alena Tahirija, ravnatelja Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Republike Hrvatske koji je, između ostalog, svojim radom doprinio kvaliteti znanstvenog projekta *Stradanje Roma na području NDH za vrijeme Drugog svjetskog rata* čiji je nositelj bio Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar”. Period poslije Drugog svjetskog rata za Rome se naziva “Zaboravljeni holokaust” jer genocid nad Romima nikada nije bio službeno prihvaćen. Sve do 60-ih godina prošlog stoljeća sudovi u Njemačkoj odbijali su priznati nacistički genocid nad romskim narodom tvrdeći da su ~~su~~ oni zatvarani i kažnjavani zbog svojih kriminalnih djela, a ne kao žrtve rasnih zakona. Ipak, 1982. godine došlo je do službenog priznanja.

Izgradnja romskog identiteta oduvijek je bila znatno otežana. Osobna i obiteljska sjećanja tek moraju postati dijelom kolektivnog sjećanja Roma kao nacionalne skupine kako bi oni sami mogli predstaviti povijesne procese kroz koje su prolazili kao narod. Riječi dr. sc. Ljatifa Demira, profesora na Odsjeku za indologiju i dalekoistočne studije Filozofskog fakulteta u Zagrebu, najbolje sažimaju povijesnu pozadinu koja je definirala položaj Roma u društvu: *Romi su uvijek bili subjekt s kojim se povijest poigravala na drastičan način. Oni su možda jedini narod na svijetu koji nije pisao svoju povijest. Romi nesvjesno nose sa sobom osjećaj iz svoje pradomovine Indije koji govori da je veliki grijeh nositi teret prošlosti i da se povijest treba zaboraviti da bi se lakše krenulo dalje kroz život. O njima su pisali drugi. Informacije o povijesti Roma najčešće se pronalaze u gradskim ili zatvorskim arhivima, zakonima koji su zabranjivali sjedilaštvo Roma u Europi, a ti zakoni su predviđali progone, pogubljenja ili masovna istrebljenja. Romski način života koji su opisali Gadže (ne-Romi) najčešće je generaliziran i stoljećima se definira kroz opis ekscesa izazvanih od pojedinih Roma, egzotičnog načina odijevanja, dječjeg džeparenja i krađa, i nijedna skupina Roma nije pošteđena te generalizirane predrasude. A oni su svoj život opisivali baš kao što su to opisivali najpoznatiji pisci na svijetu: ‘Za nas su surovosti neba lak povjetarac, snjegovi su osvježenje, kiša je kupanje, gromovi su muzika, a munje baklje, tvrda zemlja je za nas meka perina....u tamnici pjevamo, dok nas muče šutimo... imamo ono što želimo, jer se zadovoljavamo onim što imamo...’*

Objavu ovog teksta podržala je Agencija za elektroničke medije, u sklopu potpore za novinarske radove